

Huis Het Honderd te Nieuwer Ter Aa was van 1578 tot 1652 een R.K. schuilkerk

Arie A. Manten
Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

In een eerder artikel in dit tijdschrift werd de vraag opgeworpen of de naam 't Papenestje betrekking heeft op een stuk grond aan het Honderdsche Laantje in Nieuwer Ter Aa of op de dicht daarbij gelegen boerderij Het Honderd. Ook werd gemeld dat er verhalen zijn dat in dat Huis Het Honderd ooit een Rooms-Katholieke schuilkerk was ondergebracht, maar dat het bewijs daarvoor ontbrak.¹

Op 10 november 1993 wees de heer A. van Kooten uit Oukoop mij op een oud boekje over de geschiedenis van de Rooms-Katholieken in Loenersloot.² Daarin wordt overtuigend aangetoond dat er in de laat-16de en begin-17de eeuw in het Huis Het Honderd inderdaad een schuilkerk gevestigd is geweest. Die werd gesticht vanuit Loenersloot, niet vanuit Ter Aa. Toen ik eenmaal op dat spoor was gezet, vond ik dit feit spoedig ook elders bevestigd.³

Middeleeuwse kapel in Loenersloot

Loenen en Loenersloot vormden in de Middeleeuwen één parochie, met de parochiekerk in het dorp Loenen. Deze kerk lag in Loenen-Cronenburchsgerecht,⁴ dat in 1297 - na de moord op graaf Floris V - bij het gewest Holland was ingelijfd. Daardoor kwam de kerkelijke gang van zaken in Loenen in de loop der eeuwen steeds meer onder Amsterdamse invloed te staan.

Loenersloot beschikte over een kapel, die "nevens het Rechthuys" stond,^{5,6} tegenover het kasteel. Deze kapel bestond reeds geruime tijd vóór 1339, want in een fundatiebrief van deze kapel, gedateerd 1 september 1339, verklaarde ridder Gijsbrecht van Loenersloot, dat deze kapel door zijn voorouders was gesticht.⁷

Ridder Dirck van Swieten, Heer van Loenersloot, Oukoop, Ter Aa en Leyenburg enz., stichtte op 21 november 1506 een vicarie ten behoeve van het altaar van St. Catharina in de kapel van Loenersloot, welke instelling door de Utrechtse bisschop Frederik van Baden op 13 december 1506 werd bevestigd.⁸ Een vicarie diende om voor regelmatige inkomsten te zorgen, meestal uit beschikbaar gesteld onroerend goed. Joost van Amstel van Mijnden, Heer van Loenersloot, Ter Aa en Oukoop, die Rooms-Katholiek was, diende op 2 maart 1580 en 12 juli 1594 verzoekschriften in met betrekking tot het bezit van twee door zijn voorgeslacht gestichte vicariën, één ten gunste van de kapel van Loenersloot en één ten bate van een altaar in de kerk van Loenen.⁹

Aan de kapel in Loenersloot was blijkbaar niet vast een geestelijke verbonden. Omdat Loenersloot vanuit Abcoude via de Kromme Angstel soms makkelijker bereikbaar was dan vanuit Loenen over land, werd ook vanuit Abcoude geestelijke bediening verleend aan Rooms-Katholieken in Loenersloot. Pastoor Jeegers van Abcoude noteerde bijvoorbeeld in zijn doopboek in 1575 en 1577 doopbedieningen in Loenersloot.¹⁰

In 1578 koos Amsterdam voor de prins van Oranje; de Rooms-Katholieke vroedschap werd afgezet en er kwam een protestantse voor in de plaats. In datzelfde jaar werd de Classis Amsterdam opgericht.¹¹ Afgezanten uit Amsterdam bepleitten met enige druk dat men in de omringende dorpen van Holland ook tot het protestantisme zou overgaan.

In deze tijd was Jacob Geerlofse pastoor in Loenen. Op Kerstmis 1578 moest hij de oude St. Ludgeruskerk ontruimen ten gunste van de Hervormingsgezinden, die het gebouw vervolgens voor hun godsdienstoefeningen inrichtten door de altaren en beelden daaruit te verwijderen.¹⁰ Intussen was

Hendrik Jansz, afkomstig uit Naarden, reeds tot dominee van Loenen en Loenersloot benoemd. Met de toen al zeer bejaarde pastoor Jacob Geerlofse, die ruim 50 jaar in Loenen heeft gewerkt, werd een vriendelijke regeling getroffen. Hij kreeg na de overgang een pensioen toegewezen door de inmiddels protestantse kerkmeesters.

Ook de kapel te Loenersloot werd eind 1578 voor de Rooms-Katholieken gesloten.

In 1759 zag men in de kapel nog vier oude wapenborden hangen, "die door de Spinne-Webbens genoegzaam onkenbaar zyn geworden. Voort dient deese Capelle nu tot een Koe- en Paardenstal, als mede tot berging van Rytuygen van de Gerechts-Bode".⁵

"De paep op 't Hondert"

Gedurende de eerste 75 jaren na 1578 hadden de Rooms-Katholieken van Loenen en Loenersloot geen eigen kerk. Zij kwamen gedurende die periode bijeen op een afgelegen plek, namelijk in het Huis Het Hondert, volgens een opgave uit die tijd gelegen binnen Oukoop in het gewest Utrecht, maar heel dicht bij de grens met Holland.¹² Men sprak van het 'Pape-nessie', d.w.z. "het nestje van de Rooms-Katholieken".³ De stad Utrecht was toen nog de Rooms-Katholieke Kerk trouw; zij werd pas in 1580 protestants en het duurde daarna nog een aantal jaren voordat men de kerkelijke situatie in stad en gewest onder controle had. Daardoor werden de Rooms-Katholieken in Het Hondert aanvankelijk van hogerhand geen hindernissen in de weg gelegd.

Oukoop en het deel van Nieuwer Ter Aa ten westen van de rivier de Aa maakten toen al minstens 2½ eeuw¹³ deel uit van de heerlijkheid Loenersloot, Oukoop en Ter Aa,¹⁴ welke sedert 1490 in handen was van een tak van het geslacht Van Aemstel van Mijnden.¹⁵ Deze adellijke lieden waren overtuigd Rooms-Katholiek gebleven.¹⁶ Het is niet al te gewaagd te veronderstellen dat zij de inrichting van een schuilkerk op Het Hondert flink gesteund zullen hebben.

Deze ontwikkeling maakte het voor de Rooms-Katholieken in het dorp Loenersloot en omgeving duidelijk moeilijker. Het Hondert was voor hen ver weg. Daarom ging men er mee door om ook vanuit Abcoude zonedig geestelijke zorg te besteden aan de Rooms-Katholieke gelovigen in Loenersloot. In de tijd rond de Kerkelijke Reformatie werd bijvoorbeeld van de Abcoude pastoor Visscher gezegd dat hij "tot Loendersloot toe als pastoor bediend heeft".¹⁷ Voor de latere pastoor van Abcoude Van Aelst lijkt dat eveneens gegolden te hebben.

Nadat Nieuwer Ter Aa naar het protestantisme was overgegaan hoefden de mensen in het Ruwielsgerecht (Kortrijk, Portengen-Noord, Bosdijk en een stukje Oud Aa) die Rooms-Katholiek bleven, dank zij de inmiddels al bestaande schuilkerk in Het Hondert niet eens zoveel verder te gaan om hun religieuze plichten te vervullen.

De Rooms-Katholieke getrouwen in Breukelen oriënteerden zich na het verliezen van hun kerk op Maarssen.

Geruime tijd bleef in de provincie Utrecht nog een betrekkelijk verdraagzaam godsdienstig klimaat heersen. Dat veranderde nadat in 1618 prins Maurits de macht in stad en gewest overnam en de medestanders van Johan van Oldenbarneveld uit het Utrechtse verdreef. Meer en meer zette daarna de Gereformeerde rechtzinnigheid de toon.

Uit de acta van de protestantse Classis Amsterdam van 7 april 1648 blijkt dat, in ieder geval in de latere jaren, zich in het Huis Het Hondert een daar gevestigd priester ophield.¹⁸ In die acta staat vermeld dat dominee Johannes Kick (die zijn naam had verlatijnst tot Kickius) van Loenen (1644 - 1674) klaagde dat "de Paep op 't hondert" door bleef gaan met het houden van godsdienstoefeningen, hoewel de drost¹⁹ van Gouda hem enige tijd daarvoor opgeroepen had daar een eind aan te maken. De drost beloofde een oogje in het zeil te blijven houden en "so hij eenige staeltgens van exorbitantie van de

Paep can becomen" dat aan de vergadering bekend te zullen maken. In de classicale vergadering van 2 juni 1648 zei dominee Kickius dat hij de drost opnieuw had aangeschreven "aengaende den Paep op 't hondert" en dat die nu ook begonnen was tegen de priester op te treden.¹⁸

De priester om wie het hier ging was Engelbertus van Sevenhuizen ("Sevenhusius"), een Benedictijner monnik, die als pastoor van Het Hondert overleed op 3 oktober 1651.²⁰

Intussen was in 1606 ook de laatste dorpskerk in onze streek, die van Kockengen, in protestantse handen overgegaan. De Rooms-Katholieken in en rond dat dorp raakten voor kerkelijke zaken aanvankelijk aangewezen op Utrecht, Amsterdam en Oudewater. In 1633 kwam dichterbij een Rooms-Katholiek centrum tot stand, namelijk in Woerden. In 1653 werd een nieuwe Rooms-Katholieke statie gesticht in Teckop, die 203 jaar zou blijven bestaan. Teckop was, evenals Loenen-Cronenburch, een Hollandse enclave binnen de provincie Utrecht.

Bouw van een R.K. kerk op Slootdijk

In oktober 1626 overleed ridder Anthonis van Lynden,²¹ Heer van Cronenburch, Loenen en Teckop, die de protestantse godsdienst was toegegaan. Zijn echtgenote, Alexandrina van Stepraedt, Vrouwe van Grunsfoort, was Rooms-Katholiek. Na het overlijden van haar man voedde zij hun protestants gedoopte kinderen verder in de Roomse leer op.¹⁰ In Loenen-Cronenburchsgerecht heerste vanaf toen een voor Rooms-Katholieken gunstiger klimaat.

Deze Alexandrina was een dochter van Reinier van Stepraedt tot Doddendael, Heer van Doddendael, Arssen, Zoelen en Grunsfoort, en Margriet van Rechteren genaamd van Voorst.²¹ Haar neef Peter Reinier van Stepraedt tot Doddendael en Duistervoorde, Indornick en Varick trouwde in 1679 met Maria Johanna van Aemstel van Mijnden, die sedert het overlijden van haar vader, in 1651, Vrouwe van Loenersloot, Ter Aa en Oukoop was.¹⁵

Toen pastoor Engelbertus van Sevenhuizen overleden was, bewerkstelligde Alexandrina weduwe van Lynden van Cronenburch dat de Rooms-Katholieken van Loenen weer een waardig en gemakkelijk bereikbaar eigen onderkomen kregen. Daartoe regelde zij de bouw van een kerk te Slootdijk, dat ongeveer halverwege tussen Loenen en Loenersloot gelegen was (tegenwoordig staat dat gebied bekend als Kerklaan).²² Omdat het Huis Het Hondert binnen de heerlijkheid van een bevriende Rooms-Katholieke familie lag, kon de verhuizing van de Rooms-Katholieke plaats van samenkomst in alle vreedzaamheid geregeld worden.

Mogelijk werd uitgegaan van een reeds vóór 1651 bestaand buiten of landhuis, Slootdijk geheten, dat voortaan als pastorie mocht worden gebruikt en waaraan in 1652 een schuurkerk werd vastgebouwd.²³ Sommigen menen echter dat zowel pastorie als kerk in 1652 zijn gesticht.²⁴

Over de gang van zaken schreef pastoor Van Aelst van Abcoude dat omstreeks het jaar 1652 tussen Loenen en Loenersloot "op het uysterste van Holland, waar de onverdraagzaamheid niet zoo groot was, als in de provincie Utrecht, te Slootdijk een huys met een vergaderplaats of oratorium getimmerd is op een stukje lands door de Heeren van Loenen-Cronenburgh tot dat einde afgestaan".²⁵

De Heer van Cronenburch was toen Frans van Lynden, oudste zoon van Anthonis van Lynden en Alexandrina van Stepraedt, en sedert 5 november 1648 weduwnaar van Maria Sophia van Stepraedt, Vrouwe van Indornick, die een dochter was van Derck van Stepraedt en Sophia van Isendoorn à Blois.²⁶

De Gereformeerde en Rooms-Katholieke leidsmannen stonden als baltsende kemp-hanen tegenover elkaar, belust om elkaars territorium in te nemen. Op 3 juni 1652 maakte Ds. Kickius aan de Classis Amsterdam bekend dat de Rooms-Katholieken onder jurisdictie van de Heer van Cronenburch een "paepsche kercke" bouwden en dat hij dus dat werk zal moeten "stuijten". Een kleine maand later sprak hij bovendien over de "onverdragelike discoursen van eenige pausgesinde, die opentlick durven zeggen dat eer drij jaren ten eijnde sullen sijn, dat se seker in de publijcke kerck te Loenen sullen mogen prediken".²⁷ In 1656 klaagde de Classis Utrecht eveneens bij die van Amsterdam over "de stoutigheijt der papisten tot Loendersloot".²⁸ In de vergadering van de Classis Amsterdam van 7 augustus 1657 meldde de onvermoeibare Ds. Kickius "de groote stoutigheijt der papisten die in groote confluentie te Slootdijk int gerecht van Cronenburg te samen comen en haer afgoderije oefenen in een groot nieuw predickhuijs daer toe gemaect".²⁹

De grote toestroom naar de kerk van Slootdijk en de genoemde ruime omvang van de kerk duiden er op dat in Loenen en Loenersloot tijdens en na de Kerkelijke Reformatie velen Rooms-Katholiek gebleven zijn. Dit bevestigt mijn eerdere stelling dat de aanhang die het protestantisme kreeg sterk werd beïnvloed door de opstelling van de plaatselijke gerechtsheer.³⁰ Naar de bijeenkomsten in Het Honderd en vervolgens in Slootdijk gingen wel mensen uit Oukoop en het deel van Ter Aa dat onder Loenersloot viel, maar nauwelijks inwoners van de gerechtsheerlijkheid Ter Aa.

De eerste pastoor die in de kerk van Slootdijk de mis opdroeg en preekte was Johannes van Heimenbergh, die officieel nog als pastoor van 't Honderd te boek stond.³¹

Deze Johannes van Heimenbergh (wiens naam soms gespeld werd als Heymenbergh of Heyenberch) was in Utrecht geboren, studeerde daar in 1632 en 1633 aan het gymnasium, was Oratoriaan - dat wil zeggen lid van een oratorium, in de zin van een vereniging van wereldpriesters - en huiskapelaan op kasteel Loenersloot. Hij verleende dus al geestelijke zorg in dit gebied vóór de stichting van de kerk te Slootdijk. Zijn broer Laurentius van Heimenbergh was pastoor te Maarssen, van waaruit de Rooms-Katholieke gelovigen in de dorpen Zuilen, Maarssen en Breukelen en hun omgeving onder zijn pastoraat vielen.³²

Met de ingebruikneming van de kerk in Slootdijk, en daaraan gepaard de verplaatsing van de standplaats van de pastoor naar dat Slootdijk, verloor de schuilkerk in Huis Het Honderd te Oukoop grotendeels haar functie. Niet uitgesloten is dat er in de eerste jaren na 1652 nog wel eens een doopbediening heeft plaats gehad, maar voor het overige was voortaan Slootdijk het centrum van het Rooms-Katholieke geestelijke leven in die regio.

De Rooms-Katholieken in het Ruwielsgerecht kwamen nu gedurende een korte periode betrekkelijk ver van een kerk te zitten. Ten dele werd dat probleem ondervangen door rondreizende pastoors. Bovendien was omstreeks 1650 een Rooms-Katholiek kerkje gebouwd op de grens van Wilnis en Mijdrecht,³⁴ en was er ook een statie in Vinkeveen-Waverveen. Vanaf 1653 richtten ze zich vooral op de statie Teckop.

Met de sluiting van de schuilkerk in Het Honderd verdween de laatste Rooms-Katholieke kerk van het hele territorium dat wordt ingenomen door de huidige gemeente Breukelen (het studiegebied van de HKB).

Terwijl rondom de Rooms-Katholieken, als minderheid, er in slaagden om verscheidene plekken in te richten waar ze weer bijeen konden komen (Maarssen, Slootdijk, Vinkeveen-Waverveen, Wilnis-Mijdrecht, Teckop) - en zo zorgden voor het voortbestaan van hun kerkgenootschap in de regio - hadden in Breukelen-Nieuwer Ter Aa-Kockengen de Rooms-Katholieken tot 1795 nergens meer een gezamenlijk dak boven hun hoofd. Na de stichting van een nieuwe kerk in Breukelen duurde het nog weer ruim een halve eeuw, tot eind 1852, voordat ook de Rooms-Katholieken in Kockengen weer over een eigen kerk konden beschikken.

Laat-Middeleeuws Sint-Anna-altaar in de kerk van Loenen

De schrijver van het boekje dat mij voor dit artikel zo goed op weg hielp,² kapelaan Van der Heijden, wist ook te melden dat er vóór de Kerkelijke Reformatie in de kerk van Loenen acht altaren stonden. Aan elk van deze was een vicarie verbonden, een vaste jaarlijkse bron van inkomsten. De altaren waren gewijd aan Onze Lieve Vrouw, St. Joris, de heilige Blasius, St. Antonius, *St. Anna*, St. Catharina, de heilige Cornelis en St. Ludgerus.³³

Hiermee wordt opnieuw een uitbreiding gegeven aan onze kennis van de St.-Annaverering in de provincie Utrecht.³⁴

Noten

- 1 A.A. Mantel, 1993. Op zoek naar een verdwenen kasteel aan de Kromme Angstel. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 8, nr. 3, blz. 113 - 118.
- 2 L.J. van der Heijden, 1913. Het kerspel Loenersloot. Uitgave Electrische Drukkerij Het Centrum, Utrecht, 66 blz.
- 3 S. van der Linde, 1978. 1000 Jaar Dorpsleven aan de Vecht - Loenen aan de Vecht 953 - 1953. Uitgave Kantoorboekhandel Joop Lamme, Loenen aan de Vecht, 2de druk, 151 blz., in het bijzonder blz. 64.
- 4 Kasteel Cronenburch behoorde tot de oude kastelen in de Vechtstreek (Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap Niftarlake, 1915, blz. 1 - 7). Het werd vermoedelijk in de eerste helft van de 12de eeuw gesticht. De Heer van Cronenburch was ambachtsheer van Loenen-Cronenburchsgerecht, dat sedert 1297 tot Holland behoorde, maar zijn kasteel Cronenburch lag binnen het Stichts Utrechtse Loenen-Statengerecht, ook wel Loenen-Nieuwersluis genoemd. In het Rampjaar 1672-1673 verloor kasteel Cronenburch zijn belangrijkste toren. Nadat het slot in burgerhanden was geraakt, werd het kort na 1710 sterk verbouwd tot een soort Vechtbuiten. In 1837 werd het gesloopt.
- 5 Anoniem, 1759. Geheym-schrijver van Staat en Kerke der Vereenigde Nederlanden, Beginnende met die van de Provincie Utrecht . . . Eerste Deel, Te Utrecht by Jacob Cornelis ten Bosch, Te Amsterdam by Willem Eleveldt, Boekverkoopers, 390 blz., in het bijzonder blz. 164.
- 6 P.H.A. Martini Buys, 1937. Schets van de geschiedenis van Loenersloot. Jubileum-Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap "Niftarlake", 1937, blz. 1 - 37, in het bijzonder afbeelding 2 op blz. 9 (de auteur vermeldt niet waar hij deze illustratie vandaan heeft). De prent staat ook afgebeeld in Van der Linde, 1978, blz. 33, eveneens zonder bronvermelding. Idem P.H.A. Martini Buys in zijn boekje Lonaralaca - Bijdrage tot de geschiedenis van het Nedersticht (1986), blz. 137, 139.
- 7 J.B.F.F. Wittert van Hoogland, 1909. Bijdragen tot de Geschiedenis der Utrechtsche Ridderhofsteden en Heerlijkheden. 's-Gravenhage, deel 1, 709 blz. + 21 blz. naamregister, daarin in het bijzonder blz. 328.
- 8 Wittert van Hoogland, 1909, blz. 342.
- 9 Wittert van Hoogland, 1909, blz. 345 - 346.
- 10 Van der Heijden, 1913, blz. 11 - 12. Zie ook Van der Linde, 1978, blz. 56 en 62.
- 11 Een classis is een verband van in elkaars nabijheid gelegen protestantse kerken, die door middel van afgevaardigden in hun gezamenlijke vergaderingen overleggen over zaken van gemeenschappelijk belang.
- 12 Huidig adres: Honderdsche Laantje 4, Nieuwer Ter Aa.
- 13 Martini Buys, 1937, blz. 8.
- 14 Niet te verwarren met de gerechtsheerlijkheid Ter Aa, die bestuurd werd vanuit het Huis Ter Aa. De grens tussen beide heerlijkheden werd later die tussen de gemeenten Loenersloot en Ruwiel.
- 15 A.A. Mantel, 1991. Het geslacht Van Mijnden en kasteel Ruwiel, 4. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 6, nr. 3, blz. 140 - 155, in het bijzonder blz. 152 en 153. Zie ook Wittert van Hoogland, 1909, blz. 347.
- 16 Relatio seu descriptio status religionis catholicae in Hollandia etc. quam romae collegit et exhibuit Alexandro Septimo et cardinalibus congregationis de propaganda fide, Jacobus de la Torre. Kal. Septembris Anno 1656. In druk verschenen in Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht, deel 10 (uitgever Wed. J.R. van Rossum, Utrecht, 1882), blz. 95 - 240, in het bijzonder blz. 187 - 188. De la Torre meldde in 1656 dat

- veel edelen in de omgeving van Utrecht priesters op hun kastelen uitnodigden om daar de H. Mis te lezen en door predikaties hun huisgezin en omwonenden te onderrichten; onder hen de bewoners van de kastelen Cronenburch en Loenersloot.
- 17 D. Huurdeman, 1910. Geschiedenis van de Parochie van de H.H. Cosmas en Damianus te Abcoude. Zonder vermelding van plaats van uitgave, blz. 9, 13, 19 - 20.
 - 18 Chr. Philippona, 1887. Uit de acten Classis Amstelodamensis. 1646 - 1656. Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem, deel 14, blz. 288 - 333, in het bijzonder blz. 288, "Acta Classis extraordinariae, 7 April 1648" en "Acta Classis ordinariae, 2 Juni 1648".
 - 19 Een drost of drossaard was een ambtenaar die namens de gewestelijke machthebber de hogere jurisdictie uitoefende en toezicht moest houden op de gewestelijke en lokale gerechtsdienaars.
 - 20 Anoniem, 1871. Het Necrologium Diocesis Harlemensis . . . van Joannes Buggaeus, deel 2. In: De Katholiek. Godsdienstig Geschied- en Letterkundig Maandschrift, deel 60, blz. 334 - 351, in het bijzonder blz. 338.
 - 21 Wittert van Hoogland, 1909, blz. 675.
 - 22 De oude kerk van Slootdijk is in 1857 vervangen door het kerkgebouw dat nu aan de Kerklaan staat. Nadat in 1962 werd besloten tot de bouw van een nieuwe kerk dicht bij het centrum van Loenen werden kerk en pastorie te Slootdijk verkocht. In 1965 verloren ze hun oorspronkelijke functie.
 - 23 Van der Heijden (1913, blz. 13) was van mening dat "de pastorie reeds bestond toen in 1652 het kerkje gebouwd is".
 - 24 E. Munnig Schmidt en A.J.A.M. Lisman, 1985. Plaatsen aan de Vecht en de Angstel. Canaletto, Alphen aan den Rijn, in samenwerking met Oudheidkundig Genootschap Niftarlake, 2de druk, 262 blz., in het bijzonder blz. 180.
 - 25 Ontleend aan documenten in het Archief van de Rooms-Katholieke parochie van Abcoude, door Van der Heijden, 1913, blz. 12.
 - 26 Wittert van Hoogland, 1909, blz. 675 en 676.
 - 27 Chr. Philippona, 1887, blz. 294 - 295, "Classis ordinaria, 3 Juni 1652", blz. 296 - 298, "Classis ordinaria, 1 Juli 1652".
 - 28 Chr. Philippona, 1887, blz. 303 - 304, "Classis ordinaria, 12 Juni 1656".
 - 29 Chr. Philippona, 1887, blz. 308 - 309, "Continuatie des Classis, 7 Augustus 1657".
 - 30 A.A. Mantén, 1992. De na-Middeleeuwse Kerkelijke Reformatie in onze omgeving. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 7, nr. 4, blz. 207 - 209.
 - 31 De la Torre, 1656 (in Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht, deel 10, 1882, blz. 187): ". . . Joannes ab Heimenbergh, congregationis Oratorii sacerdos, in locis 't Honderd seu ad centum jugera dictis, et Loenen et Nieuwersluys, ita Loendersloot et Ackersloot laborat".
 - 32 Van der Heijden, 1913, blz. 25. Zie ook De la Torre, 1656 (in Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht, deel 10, 1882, blz. 187): "Laurentius ab Heymenberch, S.T.B.H. curat pagos et vicinias de Zuylen, Maerssen et Breuckelen".
 - 33 Van der Heijden, 1913, blz. 5.
 - 34 A.A. Mantén, 1993. Sint-Annaverering in en rond Breukelen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 8, nr. 2, blz. 57 - 66. Tevens: Sint-Annaverering: een aanvulling. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 8, nr. 3, blz. 137.
 - 35 J. van Cauteren en H. Kunneman, 1984. Rooms-Katholieke kerk. In: A. Bloed, L.R. Mur en H.W. van Soest (Redactie), Van Wildernis tot Ronde Venen. Uitgave Stichting Wilnis 900 jaar, blz. 162 - 177, in het bijzonder blz. 169.